

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ  
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

**Трговина људским органима као облик  
организованог криминала**

**ДИПЛОМСКИ РАД**

**МЕНТОР:**

**др Александра Илић,**

**доцент**

**КАНДИДАТ:**

**Јелена Стојановић**

**Београд, 2019. године**



## Садржај

|       |                                                                  |    |
|-------|------------------------------------------------------------------|----|
| 1     | Увод .....                                                       | 5  |
| 2     | Организовани криминал .....                                      | 6  |
| 2.1   | Развој организованог криминала у Републици Србији .....          | 6  |
| 2.2   | Дефинисање појма организовани криминал.....                      | 6  |
| 3     | Трговина људима.....                                             | 9  |
| 3.1   | Трговина људима као облик организованог криминала .....          | 9  |
| 3.2   | Кривичноправно одређење појма трговина људима .....              | 9  |
| 3.3   | Етиологија трговине људима .....                                 | 13 |
| 3.3.1 | Личне околности као чиниоци који доприносе трговини људима ..... | 13 |
| 3.3.2 | Структурални чиниоци .....                                       | 13 |
| 3.3.3 | Културални чиниоци .....                                         | 14 |
| 3.4   | Феноменологија трговине људима .....                             | 14 |
| 3.4.1 | Фазе одвијања трговине људима.....                               | 15 |
| 3.4.2 | Врсте експлоатације жртава трговине људима .....                 | 16 |
| 3.5   | Жртве трговине људима .....                                      | 18 |
| 4     | Трговина органима .....                                          | 20 |
| 4.1   | Нормативно регулисање трговине људским органима .....            | 21 |
| 4.2   | Функционисање ланца трговине људским органима .....              | 22 |
| 4.3   | Виктимолошки аспект .....                                        | 24 |
| 4.4   | Откривени случајеви трговине људским органима .....              | 26 |
| 4.4.1 | Египат .....                                                     | 26 |
| 4.4.2 | Индија .....                                                     | 26 |

|         |                                                                                  |    |
|---------|----------------------------------------------------------------------------------|----|
| 4.4.3   | Кина .....                                                                       | 27 |
| 4.4.4   | Република Србија .....                                                           | 27 |
| 4.4.4.1 | Косово.....                                                                      | 27 |
| 5       | Механизми превенције и супростављања трговини људима, заштита жртава и препоруке |    |
| 5.1     | Превенција трговине људима .....                                                 | 29 |
| 5.2     | Заштита жртава.....                                                              | 30 |
| 5.2.1   | Национални механизам упућивања жртава трговине људима.....                       | 31 |
| 5.3     | Приоритетне препоруке.....                                                       | 33 |
| 6       | Закључак.....                                                                    | 35 |
| 7       | Литература.....                                                                  | 36 |

# 1 Увод

Са свим новинама које доноси 21. век, долази и до промена у криминалном свету, као и до откривања до тада непрепознатих криминалних активности. Један од таквих извора угрожавања јесте и организовани криминал. Иако се неки његови облици могу пронаћи у претходном раздобљу, његова видљивост бива подстакнута процесима глобализације, обзиром да он не препознаје ограничења у виду државних граница. Поред тога што му је омогућено да добије транснационални карактер, долази и до развоја нових појавних облика.

Један од тих нових појавних облика јесте и трговина људима. Тачније, не толико трговина људима колико трговина људским органима. Трговина људима датира још из античког периода тј. робовласништва, док се о трговини људским органима почиње говорити тек осамдесетих година прошлог века. До њене експанзије долази због, с једне стране, све већег броја имућних људи којима је потребан нови орган, и, с друге стране, потребе сиромашног живља да преживи, макар и по цену касапљења сопственог тела. Међутим, постоје случајеви и када ова „трампа“ није „добровољна“. Упркос томе што ова трговина нарушава основна људска права, она још увек представља недовољно истражену област.

У овом раду говориће се о организованом криминалу, трговини људима, трговини људским органима и механизму превенције и супротстављања трговини људима, у циљу ближег упознавања ових појава.

## **2 Организовани криминал**

### **2.1 Развој организованог криминала у Републици Србији**

Када говоримо о нашем подручју, затворена социјалистичка привреда, контролисано тржиште, тврде и добро контролисане границе, незнатне трговачке и друге везе са иностранством, нису омогућавале настанак организованог криминала у некадашњој Југославији. Постојао је тзв. „привредни криминал“ који се, и поред неких сличности разликовао од организованог криминала према многим својим карактеристикама. Организовани криминал, у свим својим појавним облицима, јавља се у Србији почетком деведесетих година прошлога века. Кривично дело под тим именом уведено је у Кривични законик Србије тек 2005. године (Von Lampe, 2018: 25).

### **2.2 Дефинисање појма организовани криминал**

Класични криминал је појединачна, по природи ствари непланирана, импљусивна и изненадна појава. У случају организованог криминала, који се врши као корпоративна и високопрофитабилна пословна делатност, у сукобу су две организације, криминална и државна, од којих криминална организација понекад може да буде исте снаге, чак и јача од државе. Организовани криминал угрожава темеље савремене државе и негира основна начела њеног демократског и правног уређења. Организовани криминал доводи у питање безбедност, не само индивидуалну, већ и колективну, државну и међународну (Грубач, 2009: 705).

Може се констатовати да је основни циљ сваког организованог криминалног колективитета у извесном смислу „неидеолошки“, односно противзаконито стицање добити и/или моћи, стицање имовинске користи и њеног увећања, с једне стране, и покушај њеног легализовања, са друге стране

Чланови и структурни елементи одређеног организованог криминалног колективитета стално су или повремено размештени на одређеном простору, који може обухватати део територије или акваторије једне државе, целокупну територију одређене државе, делове територија двеју и више држава или целокупну територију више држава

(транснационални, интернационални и међународни организовани криминал) (Шалић, 2014: 117).

Ђорђе Игњатовић организовани криминалитет дефинише као врсту имовинског криминалитета, који карактерише постојање криминалне организације која обавља континуирану привредну делатност користећи насиље и корупцију носилаца власти. Овај аутор заступа мишљење да постоји шира и ужа дефиниција организованог криминалитета. О организованом криминалитету, у ширем смислу, може се говорити увек када одређене криминалне делатности обавља група људи. У ужем смислу, организовани криминалитет поред постојања групе криминалаца, подразумева још неке услове и то: постојање (чвршће или еластичније) криминалне организације са јасном поделом посла између чланова, организовање континуиране привредне (легалне и нелегалне) делатности усмерене на стицање профита, употреба или претња насиљем као средство за постизање циљева, контакте са полицијом, правосуђем и извршном влашћу засноване на њиховом корумпирању, ради обезбеђења политичког имунитета од кривичног гоњења. (Игњатовић, 1988:25)

По дефиницији Љубомира Стајића, организовани криминал подразумева постојање криминалне организације која има више од два члана, с циљем трајнијег вршења кривичних дела ради остваривања имовинске користи и одговарајућег утицаја, с тим што таква организација ради свог опстанка мора користити насиље или нека друга средства застрашивања или да успостави одговарајућу спрегу са државним, политичким, економским и финансијским субјектима, било корупцијом, изнудом, уценом или другачије. Према овом аутору, можемо разликовати класични организовани криминал: трговина оружјем, дрогом, уметничким делима, прање новца и проституција, док би савремени организовани криминал чинили следећи појавни облици: организовани економски криминалитет типа криминалитет белог оковратника, организовани економски корпорацијски криминалитет, организовани криминалитет злоупотребе власти, организовани војни криминалитет, организовани криминалитет са радиоактивним материјалима, организовани криминалитет у вези са изнудом, организовани криминалитет у вези са трговином људима, организовани криминалитет у вези са играма на срећу и др. (Стајић, 2015:192).

Чињеница је да су социјални услови који су обележени одсуством институционалне, пореске и финансијске контроле или недовољном ефикасношћу таквих видова контроле најпогодније тло за организовано деловање криминалаца. Нажалост, пример Србије је веома упечатљив у том смислу. Институционални фактори (кривичноправна заштита) такође имају одређену важност у погледу сузбијања организованог криминалитета. На жалост, утицај институционалних фактора је много мањи у односу на утицај социјалних фактора који подстичу пораст тог криминалитета. Укратко речено, социо-културни фактори показују се доминантним у ситуацији када изолујемо дејство институционалних фактора (Николић-Ристановић, 2003:6).

Током борбе са овом појавом, посебно треба инсистирати на бескомпромисном одузимању сваке имовине и имовинске користи које су стечене вршењем кривичних дела организованог криминала. Имовинска корист је главни циљ организованог криминала и самим тим његова „Ахилова пета“ (Грубач, 2009:708).

## **3 Трговина људима**

### **3.1 Трговина људима као облик организованог криминала**

Трговина људима сматра се обликом транснационалног организованог криминала, како гледано из угла правника, тако и са гледишта националних и међународних правних докумената.

Учиниоци овог деликта се повезују и организују са актерима других облика организованог криминала који имају међународни опсег (наркоделикти, илегална трговина оружјем, праће новца и сл.), као и појединим облицима социјалне патологије (проституција, педофилија и сл.). Тиме овај феномен има све карактеристике које имају и други облици организованог криминала са којима се преплиће. (Бошковић, 2003:155)

### **3.2 Кривичноправно одређење појма трговина људима**

Кривично законодавство већине земаља у свету као и Републике Србије полази од бројних међународних правних аката који регулишу ове области. Непосредним извором за актуелно прописивање инкриминација у овој области сматра се Конвенција Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала из 2000. године<sup>1</sup>. Наиме, ова Конвенција садржи Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, којим је дата до сада једина обавезујућа дефиниција ове појаве. У члану 3 овог протокола, дата је законски обавезујућа међународна дефиниција трговине људима: „Врбовање, превозење, пребацивање, скривање и примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика принуде, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давање или примање новца или друге користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације,

---

<sup>1</sup> Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола. *Службени лист СРЈ*. 6/2001. Београд: Службени лист СРЈ.

принудни рад и служења, ропство или праксе сличне ропству, или уклањање органа" (Скакавац & Симић, 2008: 23-49). Закони који се код нас примењују у овој области јесу следећи: Кривични законик Републике Србије<sup>2</sup>, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица<sup>3</sup>, Законик о кривичном поступку<sup>4</sup>, Закон о здравственој заштити<sup>5</sup>, Закон о избеглицама<sup>6</sup>, Закон о азилу и привременој заштити<sup>7</sup>, Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима<sup>8</sup> и Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања<sup>9</sup>.

Поред закона и подзаконских аката, трговина људима је регулисана и стратегијама и акционим плановима (Галоња & Јовановић, 2011: 72-73).

Кривично дело трговина људима се први пут појављује у нашем кривичном законодавству тек 2003. године. Међутим, тек након његовог битно другачијег прописивања Кривичним закоником из 2005. године, који је ступио на правну снагу 2006. године, наша земља је у потпуности испунила међународне обавезе које је на том плану преузела (Скакавац & Симић, 2008: 25).

Кривично дело трговина људима је прописано чланом 388. Кривичног законика, и садржи неколико различитих облика. Основни облик је прописан у првом ставу, и као

---

<sup>2</sup> Кривични законик. *Службени гласник Републике Србије*. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>3</sup> Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. *Службени гласник Републике Србије*. 85/2005. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>4</sup> Законик о кривичном поступку. *Службени гласник Републике Србије*. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>5</sup> Закон о здравственој заштити. *Службени гласник Републике Србије*. 25/2019. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>6</sup> Закон о избеглицама. *Службени гласник Републике Србије*. 30/2010. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>7</sup> Закон о азилу и привременој заштити. *Службени гласник Републике Србије*. 24/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>8</sup> Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. *Службени гласник Републике Србије*. 19/2009. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>9</sup> Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања. *Службени гласник Републике Србије*. 1/2010. Београд: ЈП „Службени гласник“.

радњу извршења предвиђа, алтернативно, следеће радње: врбовање другог лица, превоз, пребацивање, предају, продају или куповину другог лица, затим посредовање у продаји, сакривање или држање другог лица. Треба истаћи да се радње извршења код кривичног дела трговина људима преплићу, и да ће по правилу бити истовремено остварене две или више радњи извршења. Код основног облика кривичног дела трговина људима, радња извршења мора бити извршена силом или претњом, довођењем у заблуду или одржавањем у заблуди, злоупотребом овлашћења, поверења, односа зависности, тешких прилика другог, задржавањем личних исправа или давањем или примањем новца или друге користи. Дакле, за постојање кривичног дела трговина људима, није довољно да се предузме нека од алтернативно прописаних радњи, већ је потребно да се радња предузима на један од алтернативно прописаних начина. Међутим, за постојање основног облика кривичног дела трговина људима, поред тога што радња извршења мора бити извршена на један од описаних начина, она мора бити извршена у тачно одређеном циљу. Ово кривично дело постоји у ситуацији када је радња извршења предузета у циљу експлоатације рада пасивног субјекта, принудног рада, вршења кривичних дела, затим експлоатације проституције и друге врсте сексуалне експлоатације, просјачења, употребе у порнографске сврхе, успостављање ропског или њему сличног односа, ради одузимања органа или дела тела или ради коришћења у оружаним сукобима.

Посебни облик овог кривичног дела, прописан у ставу два, постоји када се радња извршења предузима према малолетном лицу и извршилац не сме употребити силу, претњу или неки други начин извршења који је предвиђен за основни облик овог кривичног дела. За разлику од претходног облика, тежи облик овог кривичног дела прописан у ставу три, постоји када је радња извршења учињена на један од алтернативних начина прописаних у основном облику овог кривичног дела.

Следећи тежи облик, прописан у ставу четири, постоји ако је услед неког од претходних облика овог кривичног дела наступила тешка телесна повреда неког лица.

Један од два најтежа облика овог кривичног дела, прописан ставом пет, постоји ако је услед извршења неког од облика предвиђеног у прва три става наступила смрт једног или више лица. Квалификовани облик овог кривичног дела, прописан ставом шест,

постоји у два случаја: ако се неко бави вршењем кривичног дела трговина људима прописаног у неком од прва три става или ако је дело извршено од стране групе.

Други најтежи облик кривичног дела трговина људима, прописан ставом седам, постоји ако је неки од облика прописаних у прва три става извршен од стране организоване криминалне групе.

Лакши облик кривичног дела трговина људима прописан ставом осам чини оно лице које зна или је могло знати да је лице жртва трговине људима, па искористи њен положај или другоме омогући искоришћавање њеног положаја ради експлоатације предвиђене основним обликом кривичног дела трговина људима. Следећи облик прописан ставом девет постоји ако је дело из става осам учињено према лицу за које је учинилац знао или је могао знати да је малолетно, а ставом десет овог кривичног дела прописано је да пристанак лица на експлоатацију или на успостављање ропског или њему сличног односа, који је предвиђен ставом један, не утиче на постојање кривичног дела из става један, два и три овог члана.

За кривично дело трговина људима прописано у ставу један и два предвиђена је казна затвора од три до дванаест година. За кривично дело из става три предвиђена је казна затвора најмање пет година, што значи од пет до двадесет година. За став четири предвиђена је казна затвора од пет до петнаест година. За кривично дело прописано ставом пет запређена је казна затвора најмање десет година, док је за став шест прописана казна затвора најмање пет година. За кривично дело трговина људима прописано ставом седам прописана је казна затвора најмање десет година, за став осам казна затвора од шест месеци до пет година, док је за став девет запређена казна затвором од једне до осам година. На основу одредбе члана 57. став 2. Кривичног законика, за кривично дело трговина људима, није могуће ублажити казну испод законског минимума (Делибашић, 2010: 63-76).

Ова инкриминација у нашем Кривичном законiku има одређене недостатке услед којих се толеришу одређена противправна поступања са жртвама трговине људима, за чије је отклањање непходно хитно ангажовање законодавца. Пракса органа формалне социјалне контроле ће, након извесног времена, указати на постојеће недостатке који

овде нису идентификовани, а који се морају отклонити ради унапређења стања безбедности (Мијалковић, 2004: 190).

### **3.3 Етиологија трговине људима**

Жртве представљају категорију понуде, а послодавци склони злоупотребама и сексуалној експлоатацији представљају категорију потражње. Понуду тако условљавају различити фактори: пре свих – сиромаштво, атрактивност претпостављеног животног стандарда у другим земљама, неразвијене економске и друштвене норме и стандарди, незапосленост, организовани криминал, насиље над женама и децом, дискриминација жена, корупција, политичка нестабилност, оружани сукоби и постконфликтне околности, традиционални обрасци који толеришу ропски и положај сличан ропству. Са позиције потражње, фактори који условљавају ситуације трговине људима укључују развој сексуалне индустрије и растућу потражњу за јефтином радном снагом (Галоња & Јовановић, 2011: 72-73).

Сви ови фактори могу се поделити у три велике групе: личне околности, структурални чиниоци и културални чиниоци.

#### **3.3.1 Личне околности као чиниоци који доприносе трговини људима**

Личне околности као чиниоци који доприносе трговини људима односе се на: низак ниво писмености, тешко економско стање које угрожене категорије становништва чини врло рањивим да постану жртве трговине људима, поремећене односе у породици, распад породице, брачне сукобе, психичко насиље, сексуалне злоупотребе, употребу опојних дрога, дискриминацију полова у породици и сл.

#### **3.3.2 Структурални чиниоци**

С једне стране имамо осиромашење многих земаља у развоју, првенствено кроз отварање домаћих тржишта за стране робе и затварања многих домаћих радних места услед неконкурентности, а с друге стране, утицај на владе тих земаља да смање јавну потрошњу за здравствену и социјалну заштиту и образовање у својим земљама. Структурални чиниоци су и војно присуство, ратови, као и стациониране мировне снаге, социјално-економска неједнакост жена, посебно у земљама источне Европе. Убрајају се и рестриктивне имиграционе политике развијених земаља, као и глобализација

организованог криминала, приватизација, сиромаштво и информатичка револуција (Калач, 2014: 150).

Сви напред наведени фактори стварају погодно тло за регрутовање како жртава тако и извршилаца трговине људима у Србији као транзиционом и послератном друштву (Николић-Ристановић, 2003:5).

### **3.3.3 Културални чиниоци**

Поред двојне поделе на личне и структуралне чиниоце, потребно је увести и трећу групу чинилаца, а то су културални, који се односе на специфичан начина живота. Специфичне праксе у оквиру разних култура које доприносе појави трговине људима су условљене традицијом одређених култура и обичаја, а које се у већини случајева односе на продају и експлоатацију своје деце од стране родитеља. (Калач, 2014: 151) Најбољи пример за то је Индија и дугогодишњи обичаји и традиције патријархалних друштава који промовишу проституцију. На нашим просторима се може узети у обзир пракса Рома, која се састоји у експлоатацији ромске деце за потребе просјачења или сексуалне експлоатације (Лалић, 2007: 40).

## **3.4 Феноменологија трговине људима**

Трговина људима је сложена појава угрожавања безбедности заснована на (историјским) институцијама ропства и експлоатације, односно на поступању према човеку као да је роба или ствар, с циљем експлоатације његове радне снаге, знања и вештина, телесног и полног интегритета и идентитета ради задовољења личних или туђих нагонских, здравствених или емоционалних потреба, или стицања директне или индиректне материјалне користи за себе или другог. Интересантно је да се поједини облици ропства и експлоатације лица, познати од давнина, могу и данас уочити у идентичном облику (јавна продаја жртава, радна експлоатација у пољопривредном и сектору домаћинства, сексуална експлоатација, принудно учешће у оружаним сукобима) или модификовани (радна експлоатација у индустријском сектору, илегално усвојење), а има и потпуно нових облика (трговина људским органима или деловима тела, вршење медицинских експеримената, принудна трудноћа и сл.).

Данас, модалитете трговине људима можемо разликовати на основу више

критеријума.

Према просторном критеријуму, трговина људима се може реализовати на националном и на међународном нивоу.

Према биофизиолошким карактеристикама жртава (пол и узраст), трговина људима се може манифестовати као трговина мушкарцима, трговина женама и трговина децом (мушког и женског пола) (Мијалковић, 2006: 115).

### **3.4.1 Фазе одвијања трговине људима**

Трговина људима је појава угрожавања са изузетно сложенom структуром процеса реализације. Најчешће се одвија у више фаза, начелно кроз фазе порекла, транзита, дестинације и елиминације.

Фаза „порекла“ се одвија у земљи порекла жртве и карактерише је организовање криминалне групе са адекватном структуром, стварање злочиначког плана и регрутовање будућих жртава.

Припадници организованих криминалних група које тргују људима називају се трафикери (traffickers). Реч је о сваком физичком или правном лицу које изврши, намерава да изврши, учествује у врбовању, транспорту, продаји или куповини људи. Према Уједињеним нацијама<sup>10</sup>, сви трафикери се могу класификовати као регрутери или врбовници (recruiters), превозници (transporters), контролори жртава (controllers), они који врше трансфер и/или одржавају лица у експлоататорском положају и они који профитирају било директно или индиректно од трговине људима.

Централна подфаза ове фазе је регрутовање жртава. Регрутовање подразумева скуп метода, поступака и средстава чијом се појединачном или комбинованом применом одређено лице „увлачи“ у мрежу трговине људима (Мијалковић, 2006: 120). Ову фазу обављају лица задужена за врбовање потенцијалних жртава (регрутери). Они се налазе први у организованом ланцу трговине људима (Калач, 2014: 151).

---

<sup>10</sup> *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, E/2002/68/Add.1.* United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council. (2002). New York: United Nations.

Након што су регрутоване, жртве се транспортују до места у коме ће бити експлоатисане. Овом поступком започиње фаза транзита. Место њихове дестинације може бити у земљи или у иностранству.

Фаза дестинације одвија се у месту крајњег одредишта жртве, а састоји се од њиховог прихвата, заснивања ропског односа, контроле и одржавања у покорности и експлоатације.

Експлоатација жртава је кључни моменат фазе дестинације и целокупног процеса трговине људима. То је основно средство за остваривање противправног профита, што је и главни разлог извршења ових кривичних дела. О врстама експлоатације биће више речи у наставку рада.

Последња фаза трговине људима јесте елиминација жртава, која подразумева престанак њихове експлоатације. До елиминације жртве може доћи на више начина: бекством жртве, самооткупом или откупом од чланова породице, пуштањем на слободу, потказивањем полицији од стране криминалних група да илегално бораве у земљи, ослобађањем од стране субјеката безбедности, природном смрћу, самоубиством или убиством жртве (Мијалковић, 2006: 116-121).

### **3.4.2 Врсте експлоатације жртава трговине људима**

Манифестује се у више видова и облика:

#### **1) Сексуална експлоатација (сексуално ропство)**

Овај вид експлоатације може имати више различитих облика: некомерцијално сексуално ропство, комерцијално сексуално ропство (проституција, порнографија и „секс туризам”) и комбиновано сексуално ропство. Некомерцијално сексуално ропство подразумева сексуалну експлоатацију жртве, где „власник” жртве уз употребу силе и претње или другим начином (уценом и сл.) приморава жртву на сексуално општење са њим, мимо њене воље. Комерцијална сексуална експлоатација, подразумева експлоатацију жртве од стране њеног „власника”, на неки одређени или неодређени временски период, уз прибављање за себе, од стране трећег лица (конзумента услуге), материјалне накнаде или другог вида материјално - имовинске користи. Комбинована сексуална експлоатација, подразумева комбинацију свих претходно наведених видова и облика ове експлоатација.

## 2) Радна експлоатација (радно ропство)

Радна експлоатација - ропство, представља вид ропства жртава трговине људима, при чему је жртва радно експлоатисана за обављање свакојаким послова уз губитак привилегија, накнаде и слично. Дефиниција принудног рада у литератури најчешће се преузима од Међународне организације рада (МОР): принудни или обавезни рад означава сваки рад или услугу која се захтева од неке особе под претњом неке казне или под принудом, а за који се та особа није пријавила добровољно. Овај вид трговине људима такође има више облика: експлоатација у пољопривредном сектору, експлоатација у индустријском сектору, експлоатација у услужном сектору, експлоатација у домаћинству и комбинована експлоатација.

## 3) Илегално усвојење

Илегално усвојење је вид експлоатације који се успоставља над дететом и може се манифестовати као „неправо” експлоатисање илегалним усвојењем детета, када је усвојење извршено на незаконит начин, и након тога дете живи са новим родитељима без додатних облика експлоатације. „Право” експлоатисање илегално усвојеног детета постоји у случајевима када је дете додатно експлоатисано другим видовима и облицима: сексуално, радно, приморавањем на вршење одређених криминалних радњи или трговином људима у ужем смислу.

## 4) Принудни брак

Принудни брак је вид трговине људима при коме се жртва експлоатише улогом брачног друга у браку који је склопљен принудно.

## 5) Узимање људских органа и делова тела

Узимање делова тела представља процес трансплантације, где се одређени део тела (нпр. кожа), скида и пресађује на други део тела, или са једног тела на друго тело, због оштећења. Овакав вид хирургије се назива медицински „пластична хирургија”, која има за циљ да помогне при санирању последице оштећења настале на телу и његовој функционалности.

## 6) Принудно вршење криминалних радњи

Принудно вршење криминалних радњи је вид експлоатације жртава трговине људима при чему се оне приморавају на вршење одређених противзаконитих радњи, а с циљем стицања противправне имовинске користи за примењивача принуде. Могу се издвојити следећи облици: принуда на вршење прекршаја и принуда на вршење кривичних дела.

#### 7) Принудно учешће у оружаним сукобима

Принудно учешће у оружаним сукобима је вид трговине људима у оквиру којег се жртве експлоатишу принудом на: директно учешће у оружаној борби (непосредна борба) и индиректно учешће у оружаној борби (санитетска служба, извођење физичких радова, транспорт опреме и сл.). Код ова два вида експлоатације, карактеристично је то, што је жртва доведена у животну опасност (Грујић, 2013: 240-253).

### 3.5 Жртве трговине људима

Трговина људима има тешке последице по сигурност, добробит и људска права жртава, које су присиљене живети у условима физичког и менталног затвора. Жртве су често тучене, силоване, ограничене у кретању, ускраћене су им храна или вода, мучене или дрогиране, како би пружиле апсолутну послушност. Ове методе могу бити облик кажњавања за непослушност, али могу послужити и као превенција да се жртве упозоре на могуће последице у случају кршења утврђених правила (Бјелајац & Јовановић, 2014: 271).

Анализом података о жртвама трговине људима у Републици Србији, могуће је са великом дозом сигурности тврдити да друштвено непрепознавање дискриминације жена, претходно претрпљено насиље или инцест у породици, необразованост и немогућност запошљавања, дугогодишња социјална искљученост и изложеност сиромаштву, живот у колективним центрима, нерегуларне миграције и слично умногоме утичу на то да особе изложене овим и сличним видовима маргинализације и насиља себе и своје тело виде као (једини расположиви) ресурс, што их чини посебно осетљивим на феномен трговине људима као и различите друге видове злоупотреба (Галоња & Јовановић, 2011: 73).

Непрепознавање виктимизације трговином људима, нарочито непрепознавање од стране стручњака који долазе у додир са жртвама, један је од основних проблема. Свеprisутни стереотипи о жртвама трговине људима који су понекад до те мере снажни

да укидају и саму могућност виктимизације људи одређених демографских и личних обележја, нарочито угрожавају препознавање виктимизације одраслих лица мушког пола.

Препознавање и идентификација жртава трговине људима у принципу се може вршити путем рада на терену државних социјалних служби и невладиних организација, посредством СОС-линија за жртве и радом државних органа задужених за контролу криминалитета и миграција. Независно од модела и актера који је врше, идентификација жртава трговине људима по правилу је сложен поступак који често укључује мучан процес интервјуисања особа које стрепе за своју безбедност и још увек се налазе под психолошком контролом учинилаца, или су трауматизоване или пак под притиском осећања стида.

UNODC (Канцеларија Уједињених нација за дрогу и криминал) развила је листе индикатора трговине људима, како оних које се односе на опште ситуације виктимизације, тако и специфичних индикатора појединих облика експлоатације. Неки од општих индикатори су: веровање да морају да раде против своје воље, постоје знаци да су изложени контроли кретања, изложени су насиљу или претњи насиљем над њима, члановима њихових породица или вољеним особама, имају повреде за које изгледа да су резултат физичког напада, немају при себи пасош или друге путне или личне исправе, јер им је та документа задржао неко други и др. (Патић-Симеуновић, 2008: 75).

## 4 Трговина органа

Први извештаји о трговини органа датирају из касних осамдесетих година од стране хирурга за трансплантацију у земљама Залива. Лекари су открили да је између јуна 1984. и маја 1988. сто тридесет пацијената из Уједињених Арапских Емирата и Омана отпутовало у Бомбај да би купили бубрег од живог индијског донора (Бјелајац & Јовановић, 2014: 273).

Тек почетком 21. века овакви случајеви почели су да излазе на видело. Реч је, пре свега, о све већој потражњи за људским органима намењеним трансплантацији, поготово у економски развијеним државама, с једне стране, те о развоју биомедицине, која је учинила могућом фрагментацију људског тела у већи број заменљивих органа и створила основу за њихово одстрањивање са једног тела, са циљем трансплантације, на друго (Уљанов, 2013: 273).

Приступ пацијената трансплантацији органа варира у складу са њиховим националним ситуацијама, као и трошковима здравствене заштите, нивоом здравствене заштите, нивоом техничких капацитета и, што је најважније, доступности органа. (Shimazono, 2007: 958)

Због недостатака органа за трансплатације, пресађивање се често изводи и од живих сродних и несродних давалаца. Истовремено, због изражене разлике између потражње и слабе понуде, болесници широм света су принуђени да врше потрагу за појединим органима, што их усмерава ка продавцима органа који имају интерес да у том „послу“ профитирају (Бјелајац & Јовановић, 2014: 279).

Када говоримо о трговини органа у литератури се сусрећемо са више појмова, попут „organ trafficking“, „transplant commercialism“ и „transplant tourism“.

Трафикинг органа („organ trafficking“) дефинише се као регрутација, транспорт, трансфер, скривање или пријем живих или преминулих особа или њихових органа, применом претње, силе, или других облика принуде, киднаповањем, преваром, довођењем у заблуду или злоупотребом позиције моћи и рањивости, или давањем/примањем од стране трећег лица новца или других бенефиција да обезбеди трансфер или контролу над

потенцијалним донором, а све у циљу експлоатације у виду уклањања органа за трансплантацију.

Трансплантациона комерцијализација („transplant comercialism“) представља политику или праксу третирања органа као робе широке потрошње, укључујући њихову продају, куповину или употребу у циљу остваривања материјалне добити.

Путовање због трансплантације („transplant tourism“) подразумева кретање органа, донатора, примаоца или трансплантационих стручњака ван оквира националних граница, а са циљем трансплантације. Путовање због трансплантације постаје трансплантациони туризам уколико укључује трговину органима и/ или трансплантациону комерцијализацију или ако су извори (органи, стручњаци и трансплантациони центри) посвећени обезбеђивању транспланта пацијентима из других држава и самим тим нарушавају могућност да држава свом становништву обезбеди адекватне трансплантационе услуге (Стевковић, 2009: 34-35).

#### **4.1 Нормативно регулисање трговине људским органима**

Трговина органима дуго је третирана у литератури, али и нормативно, искључиво као облик организованог криминала, односно као модалитет трговине људима. То је, пре свега, последица таквог третирања трговине органима у Протоколу УН о превенцији, сузбијању и кажњавању трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који је био први обавезујући међународни правни акт о трговини људима. Данас, трговина органима третира се и као забрањена (инкриминисана) делатност којом се крши нормативни систем који регулише трансплантацију органа (ткива, ћелија), и паралелно егзистирају оба поменута нормативна режима, што би требало да омогући инкриминисање већине забрањених делатности у вези са трговином органима.

Међународна трговина органима препозната је као значајно здравствено питање у међународној заједници. Резолуција Светске здравствене организације усвојена 2004. године позива државе чланице да „предузму мере за заштиту најсиромашнијих и угрожених група од трансплантационог туризма и продаје ткива и органа" (Shimazono, 2007: 957).

Анализом домаћег нормативног оквира може се закључити да и у нашем законодавству постоји паралелизам у нормативном третману трговине органима, односно да се трговина органима третира у Кривичном закону као облик експлоатације у оквиру инкриминације трговине људима, али и да се од 2009. године трговина органима (ткивима и ћелијама) забрањује и инкриминише у посебним законима који регулишу проблематику трансплантације људских органа (ткива, ћелија) (Бановић, 2017: 89). Потпуније инкриминисање трговине органима (ткивима, ћелијама), ван контекста трговине људима, везује се за доношење Закона о пресађивању људских органа <sup>11</sup> и Закона о људским ћелијама и ткивима<sup>12</sup>.

Упркос све већој свести о овом питању, стварност међународне трговине органима није озбиљно схваћена због малог броја података и недостатка напора да се интегришу доступне информације (Shimazono, 2007: 962).

## **4.2 Функционисање ланца трговине људским органима**

Иако је трговина људским органима и морално и правно недопуштена, евидентно је да у свету постоје извесни видови условно речено легалне трговине. Није реткост да се обавља трговина између тзв. банке ткива што са собом носи извесну дозу опасности по примаоца. Забележени су примери купопродаје и даље дистрибуције делова скелета кадавера особа заражних ХИВ-ом, наркомана, као и пацијената који су преминули од карцинома. Поред ове „легалне“ далеко заступљенија је илегална, интернационална, добро организована мрежа трговине органима која се често протеже на више континената. (Стевковић, 2009: 40)

„Црно тржишту људских органа“ функционише, попут легалних, по општепознатим економским принципима, осим што га, уместо државних органа и међународних организација, односно прописа и добрих пословних обичаја, регулишу и усмеравају други актери, по правилу из криминалног милеа, а по многим мишљењима и криминалне организације. На црном тржишту органа развио се опасан бизнис где укупна

---

<sup>11</sup>. Закон о пресађивању људских органа. *Службени гласник Републике Србије*. 57/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

<sup>12</sup> Закон о људским ћелијама и ткивима. *Службени гласник Републике Србије*. 57/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

вредност делова тела просечног одраслог човека износи чак 615.547 евра. Лекари тврде да се на црном тржишту могу наћи готово сви делови људског тела - органи, кости, кожа, крв... (Бјелајац & Јовановић, 2014: 275) На „црном тржишту људских органа“ кожа фетуса кошта око 100 долара, очи 75 долара, кичмена мождина 150 долара, уши 75 долара, јетра 150 долара, мозак 999 долара, коштана срж 530 долара, гонаде 550 долара, лобања фетуса 450 долара, а одраслог човека 649 долара. Цена кадавера намењена студентима медицине за изучавање анатомије кошта око 750 долара. Цена једног ока одрасле особе је око 5 000 долара. Тестисе је тешко пронаћи, а цена је већа од милион евра (Мијалковић, 2006: 123).

На самом почетку „трговачког ланца“ важну карику представља брокер који игра кључну улогу тако што врбује здравог донора, или му се пак добровољни давалац/прималац обраћа за помоћ. Цео процес је неизводљив без ангажовања медицинског особља, а често и туристичких агенција, представника имиграционих служби, цариника и сл. Начини регрутовања жртве, односно потенцијалног донора, зависе од средине у којој живе. Обично се први контакт остварује преко особа из окружења жртве, а успешној реализацији целог процеса доприноси корумпираност припадника полиције и локалне заједнице. Да би се врбовали донатори људских органа, најчешће се комбинују следећи поступци: подстицање будуће жртве, пре него принуда; врбовање чланова сиромашне популације преко лекара, малих огласа или непосредно усменим путем; нуђење одређеног новчаног износа; омогућавање путовања у државу дестинације; превоз жртве у приватне клинике за трансплантацију људских органа праћен хитним повратком донатора органа у његову земљу порекла, без икакве даље медицинске помоћи и неге односно испитивања; одвођење деце и беба из сиротишта ради одстрањивања њихових органа, под параваном лажног усвајања; одвођење ментално заостале деце и деце са улице; омамљивањем деце опојним дрогама, како би приликом преласка државних граница одавала лажан утисак менталне заосталости (Уљанов, 2013: 280).

Међународни брокери раде преко локалних регрутера који имају задатак да регрутују жртве-донаторе. Рано у процесу регрутације, од донора се узимају узорци крви како би се обавили лабораторијски тестови који треба да потврде подударане између донатора и примаоца. Процес регрутовања може укључивати различите методе,

укључујући присилу и превару. У процесу регрутације, жртва се снабдева обмањујућим и нетачним информацијама о ризицима од уклањања органа, укључујући потенцијалне последице по здравље. Трансплатација се обавља убрзо након доласка донора и примаоца. Лажни писани предлози и изјаве су припремљени у складу са локалним законским захтевима, као што су одрицање од финансијске накнаде за орган, тврдње о породичним односима или тврдње о информисаном и добровољном пристанку. Жртве трговине људима које потписују ове документе углавном нису информисане о садржају документа и могу бити неписмене. Пошто се жртва враћа у свој дом убрзо након операције, обично пре него што се довољно опорави од ње, може доћи до медицинских компликација. Плаћање донатору се обично не врши све до операције, а износ који се обећава често се не исплаћује. Када донатор схвати да је преварен, може бити изложен претњама и упозорен да не контактира полицију (OSCE, 2013: 27-32).

Док мрежа трговине људским органима наставља са својим радом, здравствене и социјалне последице за донатора су генерално негативне. Донатори-жртве пате од лошег здравља, депресије и срама, друштвене стигме, повратка у дубоко сиромаштво и даље деградираних могућности запошљавања, јер њихово погоршање здравља често искључује чак и слабо плаћени физички рад којим су се можда бавили пре трансплатације. (Bowden, 2013: 480).

### **4.3 Виктимолошки аспект**

Тешко је рећи колики је број жртава трговине људским органима на годишњем нивоу, у целом свету. Генерално, жртве „видљиве“ полицији су, у највећем броју пријављених случајева, особе мушког пола старости од 20 до 35 година, које живе у економски заосталим подручјима земаља у развоју. Најчешће државе дестинације за трговину људским органима и њихову трансплантацију су Јужноафричка Република и Турска, док су најфреквентније земље извора овог деликта Бразил, Молдавија, Румунија, Јордан и Индија, чији грађани су жртве ове недозвољене активности.

Људски органи који могу бити трансплантирани са живих донатора су: бубрег, плућно крило, црево, панкреас, јетра, срце (орган који има доминантан значај за пресађивање; у неким случајевима лекари одлучују да плућа пресађена са преминулог могу боље да функционишу када се трансплантира и срце те особе, те тако и здраво срце

примаоца донације бива пресађено трећем лицу којем је неопходна трансплантација срца). Предуслов за пресађивање људских органа је да је крвна група даваоца компатибилна са крвном групом примаоца органа.

Важан фактор јесте и трајност одстрањенг органа ван тела донатора, која зависи од врсте органа, течности која се користи за презервацију и температуре на којој се уклоњени орган чува. Ипак, на основу досадашње медицинске праксе закључено је да одстрањени бубрег има трајност од 48 часова, док јетра и панкреас имају трајност од 12 до 18 часова, а плућа и срце могу да издрже најкраће, од 2 до 4 часа, тј. до 6, када је у питању срце. Изведен је закључак да је бубрег људски орган најподеснији за трансплантацију због временског рока своје трајности и једноставности за пресађивање са живог даваоца, јер он може после трансплације живети са преосталим бубрегом (Уљанов, 2013: 281).

Током деведесетих година прошлог века услед недовољног броја органа за трансплантацију на Западу и велике понуде Истока дошло је до развоја трансплантационог туризма. Савремена средства комуникације (интернет) обилују сајтовима који нуде „all-inclusive трансплантационе пакете“ са ценама у распону од 20.000-160.000 америчких долара. У цену аранжмана укључени су пут, орган, трошкови преоперативне припреме, операција и постоперативни опоравак. Давалац органа (донатор) од тога у просеку прими од 1.000-2.000 америчких долара, а врло често и знатно мање.

Купци-примаоци органа су углавном богати мушкарци, спремни да се због здравствених проблема упусте у илегалну трговину, често на сасвим супротном крају света од државе из које потичу. На куповину се одлучују због недостатка органа у њиховој земљи и дугог чекања на листи за трансплатацију. Већина њих се након операције сусреће са мање или више озбиљним здравственим проблемима који варирају од блажих инфекција постоперативне регије, хепатитиса Б и Ц, цирозе јетре па до потпуног одбацивања транспланта, а у екстремнијим случајевима долази и до смртог исхода (Стевковић, 2009: 38).

## **4.4 Откривени случајеви трговине људским органима**

Информације о специфичним случајевима из званичних извора су оскудне, тако да се већина студија случајева заснива на сумирању извештаја које су обавили новинари и социолози. У извештају Организације за европску безбедност и сарадњу (OSCE) из 2013. године, наводи се следећих 5 случајева: Неткер – Јужна Африка; Медикус – Турска и тзв. држава Косово; Св. Екатерина – Бугарска; Медицински центар Међународног универзитета у Азербејџану; Шалимов институт – Украјина (OSCE, 2013: 23).

### **4.4.1 Египат**

Мигрантска популација представља кључни извор органа за растућу индустрију трансплантације у Каиру . Обзиром да им је онемогућен приступ формалном тржишту рада, мигранти немају избора него да прихвате несигурне послове (Columb, 2016: 1305).

На основу свог рада на терену, Coalition for Organ-Failure Solutions (COFS) Egypt је идентификовао 57 суданских избеглица и тражилаца азила у Египту који су се изјаснили као жртве трговине органима. COFS Egypt је спровео дубинске интервјуе са 12 тих појединаца који су детаљно описали своја искуства. Од 57 идентификованих жртава, 39 (68%) је из Дарфура, 26 (46%) су жене и 5 (9%) су деца. Дванаест жртава које је COFS Египт интервјуисао кретале су се у старосној доби од 11-36 година са просеком од 23,5 година; четири (33%) жртава су биле 18 година или млађе; пет (42%) су жене. Изјаве неких од интервјуисаних жртава указују на то да се са неким женама и девојкама истовремено тргује и за секс и за органе, као и то да је стварни број жена жртава далеко већи од мушкараца (COFS, 2011: 12).

### **4.4.2 Индија**

Индија је позната као главни интернационални центар за (илегалну) трансплантацију бубрега са живих донора чему доприноси висока стопа сиромаштва, уз неадекватне и тешке животне услове (Shimazono, 2007: 958).

Све до 1994. године када је овај вид трговине криминализован, купопродаја органа и операције су обављане потпуно легално. Међутим, ни криминализација није спречила трговину органима, већ напротив, бизнис је наставио да се развија илегално захваљујући доброј организацији индијског подземља (Bowden, 2013: 467).

#### **4.4.3 Кина**

Кина, попут Индије, доста дуго је третирана као „пијаца органа“. Основни извор ове изузетно тражене „робе“ били су затвореници. Читав процес се одвија под контролом власти, будући да тела погубљених затвореника припадају држави, што је легализовано контроверзним законом из 1984. Да би избегли наводе о злоупотреби или кршењу закона, кинеска влада тврди да је неопходан пристанак затвореника како би се њихови органи уклонили. Међутим, постоје извештаји да су затвореници присиљени на пристанак због страха да ће бити убијени пре датума извршења смртне казне. Кинеска влада, у легализацији употребе органа од заробљеника, створила је отворено тржиште чинећи органе лако доступним за стране купце. Кинески стручњаци за трансплантацију процењују да лешеви затвореника чине око 99% органа који се користе у трансплантацијама (Bowden, 2013: 484).

#### **4.4.4 Република Србија**

Што се тиче наше земље, до сада није процесуиран нити један случај трговине органима, нити постоје подаци о организованој илегалној трговачкој мрежи. Непостојање листе чекања, јединствене базе података о потребним и доступним органима, недовољно заступљена популаризација кадаверичне донације, као и недостатак адекватне регулативе представљају додатан проблем за и онако угрожене пацијенте. Према подацима нефролога и трансплантационог хирурга са Војномедицинске академије у Београду, током 2005. године три пацијента са Косова и Метохије су лечена у тој установи због компликација након илегалне трансплантације бубрега у Индији и Пакистану. Судећи по изјавама пацијената, у Србији постоје агенције које организују комплетан „туристички аранжман“. Упркос јавном изношењу информација, и рекло би се постојању индиција о трансплантационом туризму, изненађује одсуство адекватне друштвене реакције на ову појаву (Стевковић, 2009: 43).

##### **4.4.4.1 Косово**

Током ратног стања на Косову 1999. године, припадници ОВК (УЏК)-Ослободилачке војске Косова су вршили отмице неалбанског становништва, али и Албанаца који су били одани држави у којој су живели, затим би их пребацивали у Албанију, затварали у логоре на подручју општина Тропоја, Кукеш и у рудник Дева,

мучили их, и на крају вадили виталне органе да би их касније продавали. У овим монструозним злочинима, претпоставља се да је убијено око 300 људи, а њихови посмртни остаци закопани су у масовној гробници која се налази на истом подручју (Бјелајац & Јовановић, 2014: 279).

О такозваној „Жутој кући“, која се налазила у Рипу, у централној Албанији, постојала је опсежна дискусија. Међутим, након истраге спроведене од стране Дика Мартија, испоставило се да је злогласна кућа само један елемент међу многима у далеко већем и сложенијем ланцу. Идентификовано је најмање шест одвојених заточеничких објеката на територији Републике Албаније. Ови објекти су се налазили у следећим местима: Кахан, Кукеш, Бићај (околина), Бурел, Рипе (село југозападно од Бурела), Дурес и Фуше-Крује. Заједнички именитељ између свих објеката био је да су цивили били заточени у њима, на албанској територији, у рукама чланова ОВК.

Ипак, постојале су значајне разлике у периодима и сврхама за које је сваки од ових заточеничких објеката коришћен. Чини се да, што је дубље у албанској територији физичка локација тог објекта, мање је било директно везано за ратне напоре ОВК, а више се повезивало са подземљем организованог криминала. После јуна 1999. године, постојао је најмање један објекат у мрежи заточеничких објеката која је био јединствен по изгледу и сврси. Он је представљао најсавременији пријемни центар за трговину органима. Био је опремљен као привремена оперативна клиника и то је била локација на којој су неким заробљеницима уклањали бубреге против њихове воље. Вође овог злочиначког подухвата су затим слале људске органе из Албаније и продавали их приватним прекоморским клиникама као део међународног „црног тржишта“ трговине органима за трансплантацију. Већина тих заробљеника је отета из покрајинских области јужног Косова и доведена у Албанију. За разлику од оних које су држани у Кукешу, заробљеници који су доведени у Рипе били су углавном етнички Срби. Поред тога, извори блиски ОВК говорили су о великом броју жена и девојака које су доведене ту ради сексуалног искоришћавања, не само од стране припадника ОВК, већ и неких мештана из Рипен (Dick, 2010:15-27).

## **5 Механизми превенције и супротстављања трговини људима, заштита жртава и препоруке**

### **5.1 Превенција трговине људима**

Трговина људима је забрањена међународним и националним правом, па се контролише првенствено криминалном и казненом политиком, односно акцијама супротстављања: спречавањем настанка, одговором на настали проблем и отклањањем последица.

Тако, супротстављање трговини људима принципијелно обухвата: превенцију трговине људима; отклањање штетних последица и сузбијање трговине људима; заштиту, помоћ и подршку жртвама трговине људима.

Реакција органа формалне социјалне контроле првенствено је усмерена ка откривању и разјашњавању криминала у вези са трговином људима, откривању и доказивању кривице извршилаца кривичних дела и прекршаја и њиховим санкционисањем (тзв. ретрибуција), што је донедавно била „судбина“ и великог броја откривених жртава. Крајњи циљеви ретрибуције требало би да буду изолација преступника, одузимање имовине стечене извршењем кривичног дела и одвраћање од поврата (тзв. специјална превенција), али и генерална превенција.

Деловање система безбедности морало би првенствено да буде усмерено ка отклањању узрока и услова настанка овог феномена (тзв. профилакса) и његовом „пресецању“ у почетним фазама развоја (тзв. проактивно деловање). То би акцијама супротстављања трговини људима дало превасходно превентивни карактер.

Издајање активности, послова и мера безбедности на унапређењу положаја жртава као посебне, специфичне димензије супротстављања трговини људима, произлази из потреба пружања максималне заштите од санкција унутрашњег права (тзв. превенција секундарне виктимизације), заштите физичке безбедности, менталног и моралног интегритета и помоћи ради брже реинтеграције у нормалне друштвене токове.

Програме превенције је могуће формулисати кроз две друштвене функције које обављају: вршење утицаја на отклањање узрока појаве трговине људима и санирање друштвених последица уз мере опште превенције.

Када је реч о програмима превенције који су извођени у Републици Србији у периоду од 2005. до 2010. године, изузимајући програме креирања механизма, највише је било едукативних и информативних програма различитих формата: радионице, предавања, тренинзи, семинари, трибине и кампање за подизање свести опште популације (Галоња & Јовановић, 2011: 74). Влада је наставила примену Стратегије борбе против трговине људима за 2017–2022<sup>13</sup> и донела национални Акциони план за 2019–2020 годину. Држава је увела СОС телефон за прикупљање дојава о трговини људима и јавно је објављивала информације о активностима за сузбијање трговине људима, укључујући податке о кривичним поступцима и напорима за заштиту.

Према Стејт департмену, Србија спада у Групу 2 тј. Влада Србије не испуњава у потпуности минимум стандарда за елиминацију трговине људима, али чини значајне напоре у том правцу. Поменути напори укључују више осуда трговаца људима, креирање групе за борбу против трговине људима и консолидацију истражног процесуирања случајева трговине људима. Међутим, држава не испуњава минимум стандарда у неколико кључних области. И даље не постоје званични механизми за идентификацију жртава и национални механизам упућивања је мање ефикасан због недостатка јасно дефинисаних улога и одговорности различитих државних органа. Влада није доследно примењивала принципе некажњавања жртава трговине људима и судије нису штитиле права жртава током судских поступака (ASTRA, 2019: 1).

## **5.2 Заштита жртава**

Према извештају ASTRE за 2019. годину, Влада Србије је појачала напоре за заштиту жртава. Идентификовано је 76 жртава, од тог броја 34 особе су биле жртве трговине у сврхе сексуалне експлоатације, 18 особа у сврхе принудног рада, две у сврхе принудног просјачења, једна за принудно вршење кривичног дела и 21 особа у сврхе

---

<sup>13</sup> Стратегије борбе против трговине људима за 2017–2022. *Службени гласник Републике Србије*. 77/2017. Београд: ЈП „Службени гласник“.

различитих облика експлоатације. 32 особе су биле деца, а 57 особа су биле жене и 19 мушкарци.

Држава и НВО су обезбеђивали психосоцијалну, правну, образовну, медицинску, финансијску помоћ и подршку при реинтеграцији. Влада је отворила Прихватилиште у фебруару 2019. године, које је формирано за пружање сигурног прихвата и услуга, након пет година закашњења. Такође, она је страним држављанима обезбедила привремену дозволу боравка са могућношћу продужења до једне године и донела закон који омогућава потенцијалним жртвама да остану у Србији три месеца (ASTRA, 2019: 3-5).

Круг насиља и експлоатације може бити укинут тек када се жртва идентификује и накнадно ресоцијализује и реинтегрира кроз институционални систем подршке. Појам реинтеграције замењен је појмом социјална укљученост. Напуштен је приступ оријентисан на тужилаштво, усвајајући приступ који је оријентисан на жртве и који сматра да је трговина људима првенствено питање људских права, а потом и процедурално питање.

Различите потребе жртава трговине људима могу се задовољити само координираним деловањем државних институција, невладиних организација (НВО) и међународних организација. Обично, питање смештаја се појављује као основна потреба, укључујући помоћ за добијање хране, одеће, хигијене и других основних ресурса за живот. Жртвама је често потребна медицинска помоћ за акутне здравствене проблеме, полно преносиве болести и зависност о дрогама. Истовремено, психолошка подршка и помоћ се сматрају кључним. Такође, потребна је и правна помоћ кроз регулисање цивилног статуса жртве, обезбеђивање свих релевантних докумената и адекватних сигурносних мере. Потреба за образовањем и запошљавањем представља предуслове за одрживу реинтеграцију жртве. Ове потребе могу бити задовољене само кроз свеобухватне и институционализоване програме, укључујући: откривање и идентификацију, рехабилитацију, краткорочну реинтеграцију и одрживу социјалну заштиту (Бановић & Бјелајац, 2012: 95).

### **5.2.1 Национални механизам упућивања жртава трговине људима**

Овом механизму припада централно место у креирању, спровођењу и анализирању програма превенције. Он се може диференцирати на стратешки и оперативни ниво.

Стратешки ниво овог механизма чине:

- 1) Савет за борбу против трговине људима;
- 2) Координатор за борбу против трговине људима - задатак координатора је да координира рад министарстава и невладиних и међународних организација, стара се о међународној и регионалној сарадњи, прати стање ствари и иницира активности у сфери борбе против трговине људима и о томе извештава Савет за борбу против трговине људима;
- 3) Републички тим за борбу против трговине људима - оформљен 30. маја 2002. године као мултидисциплинарно тело састављено од представника релевантних министарстава, невладиних и међународних организација. Стара се о реализацији постављених стратешких циљева, а своје активности спроводи кроз четири радне групе: превенција и едукација; заштита жртава; спречавања трговине децом; кривично гоњење учинилаца;
- 4) Саветодавно тело Републичког тима за борбу против трговине људима - установљено у фебруару 2004. године, а чине га национални координатор са сарадницима, руководиоци група Републичког тима и представници међународних организација (IOM, OSCE и UNICEF). Основни задатак овог тела јесте помоћ и подршка националном координатору у координисању и примени анти-трафикинг мера и активности.

Оперативни ниво чине:

- 1) Правосудни органи и полиција (Служба за борбу против организованог криминала, Управа граничне полиције и специјализовани тимови у њиховим оквирима);
- 2) Служба за координацију заштите жртава трговине људима - наглашена је улога Службе за координацију заштите жртава трговине људима, која делује у оквиру Министарства рада и социјалне политике - Завода за васпитање деце и омладине у Београду, чија је кључна улога заштита људских права жртава при њиховој идентификацији и током процеса пружања помоћи и заштите.

Служба за координацију заштите жртава трговине људима је основана у Београду у децембру 2003. године. У процесу идентификације жртава трговине људима, Служба једина има мандат да одређену особу идентификује као жртву и као такву је уведе у постојећи систем заштите и помоћи жртвама трговине људима. Када су у питању жртве трговине људима које нису домаћи држављани, Служба има кључну улогу у регулисању њиховог боравишног статуса у Србији. Она једина има мандат да поднесе захтев за одобрење привременог боравака у вези са утврђеним статусом жртве. (Галоња & Јовановић, 2011: 79).

3) Специјализоване невладине и међународне организације.

Активни субјекти у борби против трговине људима у Републици Србији су: МУП Републике Србије, Министарство рада и социјалне политике, Служба за координацију заштите жртава трговине људима; OSCE Мисија у Србији, ИОМ-Међународна организација за миграције, UNHCR-Високи комесаријат ОУН за избеглице, ICMPD-Међународни центар за развој миграционе политике; ASTRA – Акција против трговине људима, НВО Атина, Виктимолошко друштво Србије и други (ASTRA, 2011: 441).

### 5.3 Приоритетне препоруке

На основу спроведеног истраживања од стране ASTRE, препоручују се следеће активности (ASTRA, 2019: 3-5):

- формализовати процедуре идентификације и осигурати њихову примену;
- ажурирати национални механизам упућивања и пружити жртвама све неопходне услуге подршке путем формализације сарадње са НВО, делегирати посебне улоге и одговорности државним службама;
- одлучно истраживати, процесуирати и осуђивати трговце људима и изрицати им одговарајуће казне;
- ажурирати национални механизам упућивања са посебним процедурама идентификације и упућивања деце;
- примењивати приступе у чијем је центру жртва и мере заштите за жртве које сведоче пред судом да би се умањило застрашивање и ретрауматизација жртава;
- обучавати истражитеље, тужиоце и судије за примену приступа у коме је жртва у

центру у случајевима трговине људима;

- у целости примењивати писана упутства за спречавање кажњавања жртава трговине људима за кривична дела чије је извршење директна последица чињенице да су биле у ланцу трговине људима и изменити закон тако да прописује некажњавање жртава;
- издвојити довољна средства за Центар за заштиту жртава трговине људима како би могао да спроводи заштиту жртава;
- успоставити транспарентне стандарде и процедуре за доделу лиценци невладиним организацијама за пружање подршке жртвама;
- побољшати обуку државних службеника у вези са подршком жртвама и њиховим и упућивањем;
- повећати напоре у идентификацији жртава, укључујући популацију миграната, избеглица и тражилаца азила, као и децу без пратње која се баве уличним просјачењем;
- обезбедити инспекторима рада и тржишним инспекторима средства и неопходну обуку за контролу агенција за запошљавање и истраживање превара при запошљавању.

## 6 Закључак

Након целокупне анализе, може се рећи да су све три појаве – организовани криминал, трговина људима и трговина органима, веома комплексне теме којима треба посветити пажњу како сада, тако и у будућности.

Фактори који погодују њиховом даљем развоју, модификацији и ширењу, треба да буду прва мета у борби против ових појава. Дакле, потребно је приступити превентивно, и то не само како би се спречио настанак ових појава, већ и других криминалних активности са којима су оне уско повезане.

Када говоримо о решавању проблема илегалне трговине органима, један од предлога за превазилажење овог проблема јесте легализација ове појаве. Како наводи Сергеј Уљанов у свом делу „легално тржиште људских органа одговарало би како државним, тако и приватним здравственим установама. Сви медицински актери, од хирурга који врши трансплантацију органа, болничког особља, па чак и фармацеутске фирме која производи лекове за подржавање рада пресађених органа, били би плаћени за своје услуге. Зашто онда и давалац, као, без сумње, најважнији чинилац у поступку трансплантације, не би добио накнаду? У Сједињеним Америчким Државама постоје тржишта крви, сперме, јајних ћелија и сурогат материца. Да ли постоји морална разлика између срца или плућног крила и јајне ћелије? Суштински је да спасавање живота не може имати финансијску вредност" (Уљанов, 2013: 288). Наравно, постоје и аргументи који оповргавају ово становиште. Друга опција, не тако радикална, јесте промовисање добровољног давања органа, са посебним нагласком на кадаверичне донације, како би се смањила потреба за органима живих донатора. Наравно, овде се не завршава неисцрпан извор могућих решења, али за сада ни једно није извесно.

Што се тиче конкретно Републике Србије, како би се спречио настанак овог и других облика експлоатације људи, потребно је да држава, пре свега, спроведе приоритетне препоруке које су наведене у претходном поглављу. Поред државе, потребно је укључити како невладин сектор, тако и све грађане, у циљу подизања свести о озбиљности ове појаве, и на тај начин спречити виктимизацију потенцијалних жртава.

## 7 Литература

Акција против трговине људима (ASTRA). (2019). *Извештај о трговини људима: Србија*. Београд: ASTRA.

Акција против трговине људима (ASTRA). (2011). *Трговина људима у Републици Србији: извештај за период 2000-2010*. Београд: ASTRA.

Бановић, Б. (2017). Нормативни оквир за супротстављање трговини људским органима. *Анали Правног факултета у Београду* , 65 (3), стр. 70-97.

Бановић, Б., & Бјелајац, Ж. (2012). Traumatic experiences, psychophysical consequences and needs of human trafficking victims. *Војносанитетски преглед* , 69 (1), стр. 94-97.

Бјелајац, Ђ. Ж., & Јовановић, Б. М. (2014). Трговина људским органима - злочин савременог доба. *Политичка ревија* , 39 (1), стр. 269-287.

Бошковић, М. (2003). *Транснационални организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.

Bowden, J. (2013). Feeling Empty: Organ Trafficking & Trade: The Black Market for Human Organs. *Intercultural Hum*, 8, 451-495 .

Von Lampe, K. (2018.). *Организовани криминалитет: европска и америчка перспектива појма са историјским освртом*. Преузето 23. јул 2019 са Research gate: [https://www.researchgate.net/profile/Klaus\\_Von\\_Lampe/publication/331744402\\_ORGANIZOVANI\\_KRIMINALITET\\_-\\_EVROPSKA\\_I\\_AMERICKA\\_PERSPEKTIVA\\_POJMA\\_SA\\_ISTORIJSKIM\\_OSVRTOM/links/5c8a8dea299bf14e7e7c8afd/ORGANIZOVANI-KRIMINALITET-EVROPSKA-I-AMERICKA-PERSPEKTIVA-PO](https://www.researchgate.net/profile/Klaus_Von_Lampe/publication/331744402_ORGANIZOVANI_KRIMINALITET_-_EVROPSKA_I_AMERICKA_PERSPEKTIVA_POJMA_SA_ISTORIJSKIM_OSVRTOM/links/5c8a8dea299bf14e7e7c8afd/ORGANIZOVANI-KRIMINALITET-EVROPSKA-I-AMERICKA-PERSPEKTIVA-PO)

Галоња, А., & Јовановић, С. (2011). *Заштита жртава и превенција трговине људима у Србији. Заједнички програм UNHCR, UNODC и ИОМ за борбу против трговине људима у Србији*. Београд.

Галоња, А., & Михајловић, Ј. (2008). *Препознавање трговине људима*. Београд: ИОМ - Међународна организација за миграције.

Грубач, М. (2009). Организовани криминал у Србији. *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, 46 (4), стр. 701-709.

Грујић, М. (2013). Експлоатација жртава трговине људима. *Правне теме*, (3), стр. 240-253.

De Jong, J. E. (2017). *Human trafficking for the purpose of organ removal*. Doctoral dissertation. Utrecht: Utrecht University.

Делибашић, В. (2010). Кривично дело трговине људима из члана 388. Кривичног законика Републике Србије. *Право: теорија и пракса*, стр. 63-77.

Dick, M. (2010). *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo*. Strasbourg: Council of Europe.

Игњатовић, Ђ. (1988). *Организовани криминалитет - други део*. Београд: Полицијска академија.

Калач, М. (2014). Трговина људима. *Правне теме*, (4), стр. 145-153.

Лалић, В. (2007). *Трговина људима у Босни и Херцеговини*. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.

Мијалковић, С. (2004). Теоријско одређење појма трговина људима. *Наука, безбедност, полиција*, 9, стр. 173-192.

Мијалковић, С. (2006). Трговина људима као облик организованог криминала: основна феноменолошка обележја. *Наука, безбедност, полиција*, (1), стр. 109-130.

Николић-Ристановић, В. (2003). Илегална тржишта, трговина људима и транснационални организовани криминалитет. *Темида*, (4), стр. 3-13.

Organization for Security and Co-operation (OSCE). (2013). *Trafficking in Human Beings for the Purpose of the Organ Removal in the OSCE Region: Analysis and Findings*. Vienna: OSCE.

Патић-Симеуновић, Б. (2008). Препознавање виктимизације трговине људима. *Темид*, 11, стр. 69-87.

Sharif, A., Singh, M. F., Trey, T., & Lavee, J. (2014). Organ procurement from executed prisoners in China. *American Journal of Transplantation* , 14(10), стр. 2246-2252.

Shimazono, Y. (2007). The state of the international organ trade: a provisional picture based on integration of available information . *Bulletin of the World Health Organization*, 85, стр. 955-962.

Скакавац, З., & Симић, Т. (2008). Структурална виктимизација и трговина људима у Србији: стратегија превладавања и ризици криминализације. *Темид*, стр. 23-49.

Стајић, Љ. (2015). *Основи система безбедности са основама истраживања безбедносних појава*. Нови Сад: Правни факултет у Новом Саду.

Стевковић, Љ. (2009). Трговина људским органима. *Темид*, стр. 33-47.

Surtees, R. (2005). *Second Annual Report on Victims of Trafficking in South-Eastern Europe*. Geneva: IOM: International Organization for Migration.

Уљанов, С. (2013). Међународна полицијска сарадња у борби против организованог криминала, са посебним освртом на проблем трговине људским органима. *Страни правни живот*, (1), стр. 271-289.

Coalition for Organ-Failure Solutions (COFS). (2011). *Sudanese Victims of Organ Trafficking in Egypt*. COFS.

Columb, S. (2016). Excavating the organ trade: An empirical study of organ trading networks in Cairo, Egypt. *British journal of criminology* , 57(6), стр. 1301-1321.

Шалјић, Е. (2014). Безбедносни приступ у дефинисању организованог криминала. *Правне теме* , (4), стр. 113-131.

## Закони, стратегије и подзаконски акти

Закон о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола. *Службени лист СРЈ*. 6/2001. Београд: Службени лист СРЈ.

Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица. *Службени гласник Републике Србије*. 85/2005. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Кривични законик. *Службени гласник Републике Србије*. 85/2005, 88/2005-испр., 107/2005-испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 и 94/2016. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. *Службени гласник Републике Србије*. 19/2009. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања. *Службени гласник Републике Србије*. 1/2010. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о избеглицама. *Службени гласник Републике Србије*. 30/2010. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Законик о кривичном поступку. *Службени гласник Републике Србије*. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 и 35/2019. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Стратегије борбе против трговине људима за 2017–2022. *Службени гласник Републике Србије*. 77/2017. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о азилу и привременој заштити. *Службени гласник Републике Србије*. 24/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о људским ћелијама и ткивима. *Службени гласник Републике Србије*. 57/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о пресађивању људских органа. *Службени гласник Републике Србије*. 57/2018. Београд: ЈП „Службени гласник“.

Закон о здравственој заштити. *Службени гласник Републике Србије*. 25/2019. Београд: ЈП „Службени гласник“.

*Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking, E/2002/68/Add.1*. United Nations High Commissioner for Human Rights to the Economic and Social Council. (2002). New York: United Nations .